

SLAVENSKA LIPA U ZADRU

STIJEPO OBAD

Za Metternichova apsolutizma kulturni život u Dalmaciji je siromašan i jednostran, uglavnom prožet talijanskim duhom i obilježjem. U primorskim gradovima ponekad su gostovale putujuće družine iz Italije s repertoarom iz talijanske i zapadno-evropske kulturne baštine. Prazninu u kulturnom življenju donekle su ispunjavali mjesni kazališni diletanti. U više gradova djelovala su casina i gabinetto di lettura, neke vrsti klubovi i čitaonice, pristupačna samo za inteligenciju bez obzira na klasno porijeklo i političku orijentaciju. U tim ustanovama rijetko se je mogla čuti i pročitati hrvatska, nego ponajviše talijanska i njemačka riječ. Hrvatskih društava i čitaonica još nema. U Kotoru spominje se Srpsko pjevačko društvo »Jedinstvo«, utemeljeno 1839. godine.

Po uzoru na druge slavenske narode koji su prije četrdeset osme utemeljili kulturne ustanove tzv. matice s nacionalnim imenom i književnim obilježjem ili pak za ustavna razdoblja »lipe«¹ sa slavenskim imenom i političkim obilježjem i u Dalmaciji se 1848. javila ideja za pokretanje slična društva. Božidar Petranović zalagao se za osnivanje »Matice dalmatinske« koja bi radila na izobrazbi puka, spriječavala odnarođivanje i pomagala unapređivanju »slavenske« narodnosti u Dalmaciji.² Program »Matice dalmatinske« trebao je biti u skladu s duhom četrdesetosmaških sloboda kako bi se na temelju potpune jednakosti i obostrane koristi pospješilo sjedinjenje Dalmacije s ostalim hrvatskim krajevima. Potkraj 1848. Petranović boravi u Beču i među rijetkim dalmatinskim zastupnicima zalaže se u Carevinskom vijeću³ za uvođenje hrvatskog jezika

¹ Václav Žáček, »České a jihoslovenské Slovanské lipy v roce 1848«, *Literární archiv* (Praha) VI, 1971, 195 i d.

² B. Petranović, »Molba«, *Zora dalmatinska*, br. 51 od 19. XII 1848. Pismo je datirano u Beču 17. studenoga 1846. Ovdje se svakako radi o slavonskoj greški, umjesto 1846 treba pisati 1848. U navedenom pismu A. Kuzmaniću, pored ostalog, Petranović želi da se novo društvo nazove »Matica-Dalmatinska«. Kuzmanić je dopisao »bolje: Slavjansko-Dalmatinska Lipa.«

³ Arhiv Hrvatske, Banska pisma 1848/49, I 80 (Pisma Božidara Petranovića banu Josipu Jelačiću od 18. III 1849); usp. *Historijski arhiv Zadar*, Prekidjalni spisi Namjesništva za Dalmaciju, br. 351 od 6 III 1849, III 6; Vidi

G. Novak, *Borba za narodni jezik u školama, sudovanju i uredovanju u Dalmaciji*, *Anali Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku VIII—IX*, Dbk. 1962, 11—17.

u škole i javne ustanove kako bi se zaustavilo dalje otuđivanje i probudila ljubav kod omladine za jezik i narod kome pripada. Upoznavši se s više rodoljuba u glavnom gradu carevine uspijeva sakupiti tri stotine forinti u srebru kao početnu osnovicu za pokretanje Matice u Dalmaciji. Istodobno potiče Čehe, Slovence i banovinske Hrvate na sakupljanje novčanih priloga kako bi se i na krajnjem slavenskom jugu utemeljila prva kulturna ustanova u narodnom duhu. Posebno se obraća Anti Kuzmaniću uredniku »Zore dalmatinske« u Zadru, povjerava mu utemeljenje Matice dalmatinske i da sastavi pravila po uzoru na »Postave slovenskiga druxtva u Ljubljani«, a može se koristiti i pravilima Matice ilirske u Zagrebu. Petranović polaže nadu u svećenstvo i omladinu i u njima vidi oslonac i snagu.⁴

Ante Kuzmanić s rodoljubima u Zadru ne slaže se s imenom i donekle s programom Petranovićeve Matice. Naime, on smatra da su potrebe Dalmacije veće i da treba proširiti rad novoga društva. Osvjedočen kamo vodi regionalno dalmatinstvo koga zagovaraju slavo-dalmati i italo-dalmati i podržavaju austrijske vlasti, novom društvu želi dati šire slavensko ime po uzoru na novoosnovane slavenske »lipe« u Pragu i Zagrebu, koje će u programu rada obuhvatiti sve najaktualnije potrebe Dalmacije. Konačni cilj Kuzmanićeve i Petranovićeva programa bio je isti tj. sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom. Po svemu sudeći Ante Kuzmanić prihvaća ideju Dragojla Kušlana iz Zagreba koji predlaže da se na slavenskom jugu utemelje četiri slavenske »lipe« u Sloveniji, Hrvatskoj i Slavoniji, Dalmaciji i Vojvodini,⁵ S istomišljenicima u Zadru Ante Kuzmanić je odlučio i u prosincu 1848. sastavio i objavio poziv za upis u »Lipu«, kojoj je svrha da preko »Slavjanskog jezika« u javnoj nastavi »ukripi i razgrana medju nama duh Slavjanski, t. j. čuvstvo narodno,«... da pomogne unapređenju poljodjelstva, zanata, trgovine i nauke, te da se poveže sa slavenskim i drugim narodima u Austriji u svrhu održavanja njezine cjelokupnosti i opstanka i zajedničke obrane od unutrašnjih i vanjskih neprijatelja. Članovi su mogli biti samo Slaveni iz Dalmacije i svake druge slavenske zemlje u Austriji, bez obzira na društveni položaj.⁶

Dakle, radilo se o dvije koncepcije koje su se razlikovale u nazivu i sadržaju. Petranovićeva je »Matica« imala biti više književno i političko društvo, a Kuzmanićeve je »Lipa« umjesto uskog

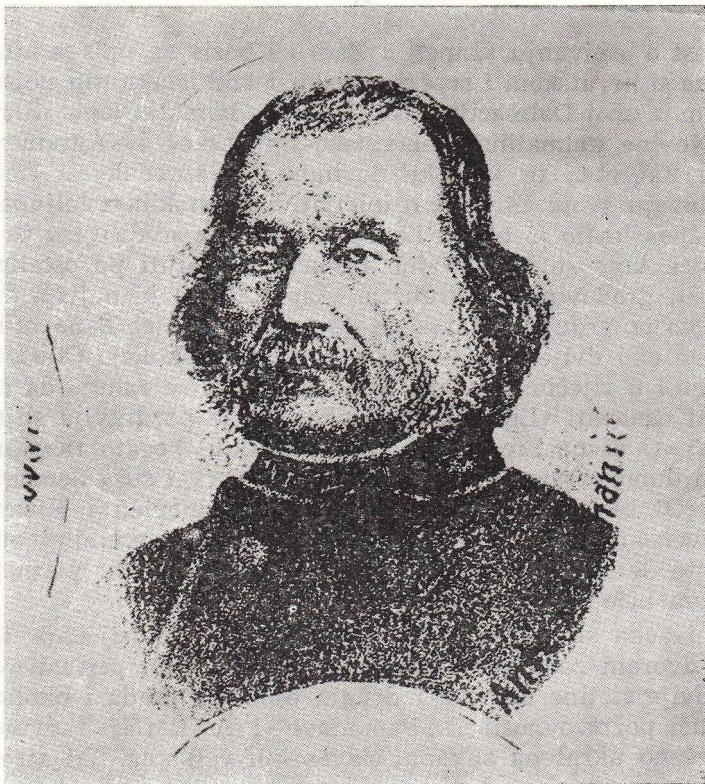
⁴ B. Petranović, »Pismo g. Anti Kuzmanichu Ured. Zore Dalmatinske 1. XII 1848«; *Zora dalmatinska*, br. 51 od 19. XII 1848.

⁵ *Slavenski jug* br. 58 od 8. XII 1848; Začek, *České...* 224 i d.

⁶ Historijski arhiv Zadar, Presidijalni spisi Namjesništva za Dalmaciju, br. 153 od 3. II 1849, III b. Vidi *Zora dalmatinska*, br. 52 od 25. XII 1848; *Slavenski jug*, br. 3 od 6. I 1849; *Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, br. 4 od 9. I 1849. O političkim prilikama u Zadru 1848. vidi S. Antoljak, »1848. godina i Zadar«, *Zadarska revija* 3—4 1972, 234—248.

SLAVENSKA LIPA U ZADRU

dalmatinskog imena dobila šire slavensko obilježje u nazivu i sadržaju. Kuzmanić je odbacio književni a prihvatio politički dio Petranovićeve programa i dodao gospodarski. Zajedničko je u jednom i drugom programu da treba buditi svijest u narodu kako bi se pospješilo sjedinjenje Dalmacije s ostalim hrvatskim krajevima. Kuzmanić je smatrao da je buđenje nacionalne i političke svijesti u narodu potrebnije nego čisto književno djelovanje.

Ante Kuzmanić

On je bio svjestan koliko je talijanski jezik u Dalmaciji utjecao na otuđenje dijela njegova naroda u pokrajini prema slavenstvu, osobito njegovu hrvatskom dijelu. Vjerovao je da se uvođenjem hrvatskog jezika u nastavu najbolje može spriječiti otuđenje mladeži, a istodobno probuditi u njemu svijest o narodu koji govori istim jezikom i svijest o potrebi zajedničkog življenja. Stoga on smatra da su potrebe Dalmacije velike i da treba proširiti program na razvitak gospodarstva koje je za tridesetak godina druge austrijske

vladavine stagniralo, a sve u svrhu šire razmjene dobara sa slavenskim zaleđem. Zadarska »Lipa« kao i sve druge lipe u slavenskim zemljama Austrije uzela je zadatak da doprinese boljem upoznavanju, širenju uzajamnosti, kulturnom i gospodarskom povezivanju slavenskih naroda u habzburškoj monarhiji.

II

Vijest o osnivanju »Lipe« u Zadru i poziv za upis u nju imali su odjeka u hrvatskom i srpskom tisku i kod istaknutih pojedinaca uglavnom u užoj Dalmaciji. Listovi »Zora dalmatinska«, »Slavenski jug«, »Novine dalmatinsko-hèrvatsko-slavonske« i »Agramer Zeitung« u Zagrebu, te »Srbske novine« i »Napredak« u Beogradu obavještavaju svoje čitatelje o inicijativi zadarskih rodoljuba.⁷ Sjedište »Lipe« imalo je biti u Zadru. To bi bila središnjica za ostale podružnice koje su se navodno trebale utemeljiti po ostalim dalmatinskim gradovima. Pokretanje »Lipe« imalo je najjači odjek u Zadru, što potvrđuje podatak da je za oko mjesec dana učlanjeno u društvo oko dvije stotine osoba iz grada i okolice. Oduševljenje se očituje i u riječima Jovana Sundečića koji se raduje da će se u pokrajini osnovati »Lipa Dalmatinska« pa je pozdravlja slijedećim riječima: »O divna Lipo! berže, berže iznikni! bogato razgranaj se! ozeleni i duboko razpruži žile tvoje, da ti cerv i suša nemogu nauditi! — O! blago i vama, svete duše: Petranoviću i Kuzmaniću, koji slavensku Lipu u Dalmaciji, vašoj miloj i premiljoj otačbini, potrudiste se usaditi i od ternja zlobe nju očistiti: priznatelnost potomstva biće vam nagrada. —«⁸

Osnivačka skupština Društva održana je 29. siječnja 1849. u velikoj dvorani zadarskog Liceja. Svečanom činu prisustvovalo je preko dvije stotine članova i drugih osoba iz grada i okolice. Zahvaljujući požrtvovnosti D. Pappafave⁹ i A. Berčića¹⁰ dvorana je bila svečano ukrašena slikama slavenskih velikana. Tri stražara u

⁷ *Zora dalmatinska*, br. 52 od 25. XII 1848; *Slavenski jug*, br. 3 od 6. I 1849; *Novine dalmatinsko-hèrvatsko-slavonske*, br. 3 od 6. I 1849; *Agramer Zeitung*, br. 9 od 20. I 1849; *Srbske novine*, br. 2 od 4. I 1849. i *Napredak*, br. 3 od 11. I 1849.

⁸ J. Sundečić, »Odlomak iz prijateljskog pisma«, *Zora dalmatinska*, br. 5 od 20. I 1849.

⁹ Ovdje se vjerojatno radi o Domeniku Pappafavi, javnom bilježniku u Zadru. Vidi Historijski arhiv u Zadru, Presidijalni spisi Namjesništva za Dalmaciju, br. 2405 od 21 1849, I i Manuale provinciale della Dalmazia

12 1—3

per l'anno 1848, 166.

¹⁰ Ante Berčić, činovnik u Zadru.

narodnim nošnjama držala su zastave: »slavensku«,¹¹ austrijsku i dalmatinsku. Vojnička mjesna glazba besplatno je pratila, a prisutni su na hrvatskom jeziku pjevali carsku himnu uz oduševljeni »živio« Franji Josipu, habzburškoj kući, slavenskom narodu i banu J. Jelačiću. Skupštinu je otvorio i dirljivim riječima na hrvatskom jeziku pozdravio Ante Kuzmanić čije su riječi ostavile jaki dojam na slušatelje koji su ga oduševljeno pozdravili sa »živio«. Između ostalog Kuzmanić je rekao: »mi hoćemo da nadižemo, i branimo svoju hervatsku narodnost; da pomažemo svome narodu; baš da ga iz živinskoga stanja izrenemo, i na ljudski nastavimo. — to nisu šalni posli; oni ištu hitro i mudro nastojanje, izverstnu vištinu, a osobito iskrenu ljubav k otačbini u čistom duhu slavjanskomu, jer deržim, da kao što samo Francuz može serčeno pomoći Francuzu, i Nimac Nimcu, i Španjol Španjolu; tako samo Slavjan može pomoći Slavjanu.« — I nastavlja. »Ja prividjam jedno čudo! — Jedna slavjanska skupština . . . u ovom gradu Zadru, da oživi svoju pogaženu narodnost; pače, od postanka svita perva takva skupština u Dalmaciji, znamenje jedan verli događaj!« Ona je plod tadašnjega pokreta

¹¹ Po svemu sudeći ovdje se misli na hrvatsku trobojnicu. Ante Kuzmanić, uz ostalo, o tome piše ovako: »Pred narodnim trobojnim barjakom (prosto bilo 1848. godine) ja u Zadru usadih struk starovike Lipe«. (Vidi Ante Kuzmanić poslanica Dalmatincima u Splitu 1861, 7). I kod zadarskog načelnika Ante Nakića pojavila se godine 1848. hrvatska zastava. Stipan Ivičević navodi slijedeće: »Nakich podestà di Zara, è slavo, e tiene bandièra slava.« (Vidi L. Pavissich, Memorie macarensi fasc. I Stefano Ivichievich, Trieste 1897, str. 46).

Pitanjem postanka hrvatske zastave u nas bavio se Bartol Zmajić. Hrvatska trobojnic nastala je »kombinacijom boja hrvatskog grba (crveno srebro), i plave boje iz slavonskog grba (srebro-plavo)«, piše između ostalo Bartol Zmajić. (Vidi B. Zmajić, Heraldika sfragistika genealogija, Zagreb 1974, 56). Prema podacima Zmajića hrvatska zastava »se je pojavila posve sigurno prvi put u javnosti g. 1848 i to posve spontano, ali na žalost nisam mogao do sada pronaći ni jedan podatak da bi boje na zastavi bile službeno utvrđene te godine. U vrijeme apsolutizma bile su boje na zastavi krunovine Hrvatske službeno utvrđene: crveno-bijele (srebrne) a na zastavi Slavonije plavo-bijelo. Tek g. 1861. pojavljuju se crveno, bijelo, plave boje na zastavi koje se nalazi na novo odobrenom grbu županije riječke«. Bartol Zmajić može »sa sigurnošću ustvrditi, da su te »slavenske« ili »slovinske« zastave (koje su se 1848/49. pojavile u Zadru i Dubrovniku op. S. O.) mogle biti samo faktično hrvatske, jer je onda u javnosti mogla biti poznata samo zastava sa hrvatskim bojama, dok je ona sa srpskim bojama bila izvan Srbije skoro nepoznata, a to vrijedi još više za slovensku!« Ovim putem zahvaljujem se Bartolu Zmajiću višem arhivisti Arhiva Hrvatske u Zagrebu koji mi je ustupio gore navedene podatke.

Pored Zadra hrvatska zastava pojavila se je i u Dubrovniku godine 1848. O tome Grga Novak piše slijedeće: »Tada je, (1848, op. S. O.) poslije 13 godina opet zalepršala na dubrovačkim bedemima hrvatska trobojnic, pozdravljena oduševljeno od Dubrovčana.« (G. Novak, Prošlost Dalmacije II, Zagreb 1944, 370, 371).

koji donosi promjene u mnogim zemljama. Kuzmanić se raduje ustavnim slobodama pa kaže: »Tko nebi sad ruku pružio svojoj golotinji i sirotinji bez nastave i nauke?«¹²

Kuzmanić se dotakao hrvatsko-talijanskih odnosa u Dalmaciji i naglasio: »I Dalmatinci su Slavjani!« Talijanske simpatizere Kuzmanić naziva dalmatinskim boljarima, koji govore i pišu »da je Dalmacia taljanska država,«... ali se Kuzmanić tome suprotstavlja argumentima tvrdeći da se na sve strane pa i »u ovi varoš Zadar-ski, moramo ako nam se i neće, hervatski govoriti; ako okrenemo na ova vrata gradska, na koga bismo se namirili van na našega Hervata; da obidjemo svu ovu zemlju na sukriž do Velebita, Dinare, Sfilaje, Zavelima, Biokove, Cerne gore; a da koga bismo vidili i sritili?« — Kada nisu mogli igrati na talijansku kartu, izmislili su »Dalmatinštinu, da nas zagradi od naših gornjakah, od naše braće starinske, kao da je tamo iza Velebita sve vučljivo; kao da su Dalmatinci jedan osobiti narod na svitu, zar neznajući, da u Bosni, Ercegovini, Srbiji, Banatu, Slavoniji itd. isto se piva i govori kao cvde po Kotaru, i po ostalim krajinama Dalmatinskim.«¹³

Kuzmanić je svjestan posljedica koje je talijanski jezik u školama nanio Dalmaciji, pogotovo u nekim selima. Tako su djeca nekih splitskih i šibenskih težaka napuštala poljodjelstvo, kaže Kuzmanić, »ele prizrelo mu se nekakvo gospodstvo.« On nije protiv talijanskog jezika, ali se suprotstavlja njegovu širenju na selo, neka »nedira u težačku i prostačku ruku, koja nam je do sad dodržala starinsko blago naše, običaj i jezik.« Po njemu hrvatska narodnost »dva jezika neterpi.«¹⁴

Kuzmanić vidi spas hrvatske narodnosti u slavenstvu koje su događaji 1848. prisilili na međusobno bolje upoznavanje i povezivanje. Kuzmanić konstatira: »— Što je rasterkano bilo, sad se sklanja; što je razdvojeno i rastrojeno bilo, sad se slaže. Jugoslavjanski narod, kojega smo mi jedna grana, nemože pokleknuti; njegova ga je vira spasila, i njegova vira spasila je Cesarovinu. Dunav, Drava, Sava, naše su vode; Rika i Terst naše su skele; Vojvodina je sestra mlizinica Dalmacie; Bosna, Ercegovina i Crna gora jesu naše nadanje«. U skladu s ciljevima novoga društva Kuzmanić završava govor ovim riječima: »Deržimo se čversto s našom braćom Hervatima; velike su njihove usluge, velika ima im biti i naknada; što bude od njih, neka bude i od nas; njihova baština, neka bude i naša baština.«¹⁵

¹² A. Kuzmanić, »Slovo rečeno u Zadru na 28 Sičnja 1849 prid društvom Slavjanske Lipe«, *Zora dalmatinska*, br. 6 od 6. II 1849, 22; *Novine-dalmatinsko-hervatsko-slavonske*, br. 20 od 15. II 1849.

¹³ A. Kuzmanić, *Slovo*... 23.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Isto, 24. Vidi V. Maštrović, »*Spomendani grada Zadra*«, Zadar 1946, 12; isti, »*Hrvatska društva u Zadru*«, *Zbornik Zadar*, Zagreb 1964, 472; R. Belić, Zadar u narodnom preporodu, Jubilarni broj Narodnog lista 1912, 85.

Progetto di Statuti nella Società della Slavianika Lipa in Dalmazia.

L'atto costituzionale, 26 Aprile 1848, concesso da S. M. l'Imperatore Ferdinando I a tutti i popoli dell'Impero Austriaco garantiva a ciascuno nel suo paese l'indivisibilità della sua nazionalità e lingua, ed accordava nel 1849 a tutti i Cittadini dello Stato il diritto di formare associazioni. Richiesta di tale, e la loro necessità in ogni Stato avente libere istituzioni, convinsero che la nuova Costituzione avrà a conservarle in tutte.

Nell'esercizio quindi di tali suoi diritti venne costituita in Dalmazia un'associazione, la quale sotto la denominazione *Društvo Slavjanske Lipa u Dalmaciji*, e nella generale sua riunione dalla stessa tenuta nel giorno proposto, furono e sanzionate i seguenti suoi:

Statuti

Capitolo I

Scopo e sfera di azione della Società.

1. La Società ha per scopo
- a che si elevi e progredisca con mezzi legali la nazionalità slava in generale, ed in specialità in Dalmazia e nelle contigue provincie;
 - b che lo slavo idiomma sia quanto prima per possibile introdotto come lingua d'ufficio presso tutte le Università, e come lingua d'istruzione in tutte le pubbliche scuole in Dalmazia;

SLAVENSKA LIPA U ZADRU

Osnivanje »Lipe« u Zadru značajan je kulturni događaj u glavnom gradu pokrajine početkom 1849. godine. U usporedbi s prethodnim godinama, kad je »herdjavo narodna stvar naša u Dalmaciji a osobito u Zadru stajala«¹⁸ ..., tim više kad se zna da se u tom gradu nisu mogle »naći ni dvije osobe koje razumiju pa i slabo naš jezik, sve je ovdje italijanizirano«,¹⁹ pisao je između ostalog P. Preradović Ivanu Kukuljeviću nekoliko godina ranije. Na osnivačkoj skupštini »Lipe« zapažen je novi duh, po riječima Ante Kuzmanića »čudo, kome se čovjek dosta načuditi nemože«. ²⁰ Skupština je dala oduška slavenstvu, prihvatila program Društva koji je u skladu s užim hrvatskim i širim slavenskim težnjama. S druge strane najavljena je sloga s onima koji drugačije misle,²¹ a upućena oštra kritika onima koji su napustili hrvatski jezik i kulturu.

Svakako, osnutak »Lipe« imao je najjači odjek u Zadru i okolicu. Upućen je poziv i ostalim dalmatinskim rodoljubima da po primjeru Zadra u gradovima i većim varošima utemelje »lipe« »i s nama u bratsko kolo stupe«, ²² piše D. Papaffava, član Lipe u Zadru. Čini se da je Lipa u ostaloj Dalmaciji hladno primljena, osim u Šibeniku i Drnišu.²³ Međutim, hrvatski i srpski listovi²⁴ obavijestili su čitatelje da je u glavnom gradu Dalmacije, u Zadru, osnovana Lipa po uzoru na druge »slavenske lipe« u Austriji. S obzirom na prilike u kojima je nastala, program koji je donijela i članstvo koje je okupila, vrijedno bi bilo da se, po riječima Papaffave, »kao znameniti događaj u naroda našeg povjestnici zabilježi.«²⁵

bivim Dalmatincima o ustanovljenju Slavenske Lipe u društvo biti, tako isto predstavljam sebe sretnim biti s' prinošenjem ove moje knjižice Tom visoslavnom Društvu, kao najpervi ot Dalmatinacah u slavskom duhu i jeziku priteći.« — Vidovičeva knjižica ima naslov »Il notturno assolto«, koju je »iz jedne goreće želje sprama slavjanstva i radi oživljenja slavenskog materinog svog jezika, a ne iz kakvog drugog drugog uzroka sočiniti trudiose, a najjače za razbuditi i rodoljubive Dalmatince k' poznanju pravog roda i jezika svog.« — (Nacionalna sveučilišna biblioteka, Zagreb, R 6524).

¹⁸ *Novine-dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, br. 20 od 15. II 1849.

¹⁹ G. Novak, »Mouvement illirienne et la Dalmatie«, *Le Mon de Slave*, Tom. II, Paris 1935, 411 (Pismo Petra Preradovića Ivanu Kukuljeviću od 29. II 1844).

²⁰ *Novine-dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, br. 20 od 15. II 1849.

²¹ Historijski arhiv u Zadru, Presidijalni spisi Namjesništva za Dalmaciju, br. 153 od 3. II 1849, III 6.

²² *Novine-dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, br. 20 od 15. II 1849.

²³ *Slavenski jug* br. 19 i 21 1849. Iz ostale Dalmacije, koliko je poznato, Petar Franasović iz Korčule je bio član zadarske Lipe. Vidi Vinko Foretić, »Šest pisama Andrije Alibrantija pisanih iz Zadra g. 1849. Petru Franasoviću u Korčuli, »Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. IV—V, str. 275, bilj. 11; isti, »Presjeci kroz prošlost Korčule«, *Zbornik otoka Korčule* 2, Zagreb 1972, 50.

²⁴ *Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, br. 18 od 10. II 1849; *Slavenski jug*, br. 21 od 17. II 1849. i *Napredak*, br. 23 od 5. IV 1849.

²⁵ *Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske*, br. 20 od 15. II 1849.

III

Prema nacrtu statuta zadarska »Lipa« dobila je naziv: »Društvo Slavianske Lipe u Dalmaciji.«²⁶ Svrha je njegova da se zakonskim sredstvima unapređuje »slavenska narodnost« i »slavenski jezik« koji treba uvesti u škole i urede pokrajine. Termin »slavenski« 1848/49. više se upotrebljava nego ranijih godina kad je prevladavao »ilirski«, »dalmatinski«, rjeđe »hrvatski«. Tako se spomenute godine može npr. naići na izraze »slavenski narod«, »slavenska književnost«, »slavenski jezik« itd. misleći, kad je riječ o dalmatinsko-banovinskim odnosima, na hrvatski narod, jezik i književnost. Uslijed nerazvijene pokrajinske privrede Dalmacija je bila upućena na poljodjelske i stočarske proizvode Bosne i Hercegovine kao i industrijske iz Italije, koji su karavanama s jedne i brodovima s druge strane stizali u dalmatinske gradove i tako podmirivali potrebe pučanstva, osobito u gradovima. Gospodarsko unapređenje Dalmacije, kojoj Austrija u tom pogledu za oko tri desetljeća nije posvetila gotovo nikakvu brigu, imperativno se nametalo kao drugi zadatak na kojem je novoosnovano Društvo trebalo poraditi. Stoga je u statutu predviđeno da treba raditi na unapređenju poljodjelstva, obrta, trgovine i nauke. Slavensko povezivanje u okviru Austrije, inicirano na Sveslavenskom kongresu u Pragu^{26a} i težnje za federativnim uređenjem Austrije kao ravnopravne zajednice naroda, u kojoj će Slaveni kao većina zauzeti dostojno mjesto, nalagalo je autoru statuta da po primjeru drugih istoimenih i sličnih društava unese i treću zadaću »Lipe«, a to je bolje međusobno slavensko upoznavanje i pomaganje. Dakle, u pravila zadarske »Lipe« ušli su najaktualniji problemi pokrajine na koje se upozoravalo i ranijih godina.

Pored središnjice u Zadru predviđeno je osnivanje nekoliko ogranaka u većim gradovima Dalmacije. Da bi se mogao ostvariti program zadarska »Lipa« dobila bi čitaonicu s novinama na slavenskim i drugim jezicima koji pišu o slavenskim problemima. Predviđena je knjižnica i tiskara za tiskanje knjiga i političkog tjednika pod naslovom »Novine Slavianske Lipe u Dalmaciji«,²⁷ koji

²⁶ Nacionalna sveučilišna biblioteka, Zagreb, br. 54/1965 (Progetto di Statuti della Società della Slavianska Lipa in Dalmazia). Usp. Novine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske, br. 4 od 9. I 1849. i Slavenski jug, br. 3, 1949.

^{26a} J. Šidak, Austroslavizam i Slavenski kongres u Pragu 1848, *Historijski pregled* VI 1960.

²⁷ Nacionalna sveučilišna biblioteka Zagreb, Progetto di Statuti... Spiro Popović iz Šibenika obavijestio je čitatelje lista »Napredak« da je zadatak zadarske »Lipe« »rodoljubie, sloga i bratinstvo...« pa se nada da će Društvo novine pokrenuti i u vezi s tim nastavlja: »Ljubav, sloga i bratinstvo ištu, da list ovaj s kirilicom barem s jedne strane pečatan bude, kako nebi na žao učinjeno bilo Srblijima pravoslavcima kojih do 82.000 u provinciji ima, i koji se pismenima uvijek služe, niti bi ih za glavu zabacili ili s drugima zamjenili«. Vidi *Napredak*, br. 3 od 11. I 1849, Usp. *Glasnik dalmatinski*, br. 27 od 2. IV 1850.

će izlaziti na hrvatskom jeziku, na latinici i ćirilici. Također će se dodjeljivati nagrade vrijednim djelima na nekom od slavenskih jezika i raditi na unapređenju književnosti i narodnosti. Svakako, uspostaviti će se veza s društvima koja imaju slične programe.

Članovi Društva mogli su biti rođeni i naturalizirani Dalmatinci hrvatske i srpske nacionalnosti i svaki drugi Slaven bez obzira živi li u Dalmaciji ili ne. Članarina se plaća po trideset, dvadeset, deset i pet karantana, prema imovnom stanju. Ovu posljednju plaćaju težaci i nadničari jer su u najslabijem materijalnom položaju. Svaki član ima pravo da sudjeluje na glavnim skupštinama Društva, da govori, podnosi i podupire prijedloge, da se besplatno koristi novinama i knjigama u društvenim prostorijama itd.

Nacrt statuta predviđa da se zapisnici Upravnog odbora vode na hrvatskom jeziku, latinicom i ćirilicom i zagrebačkim pravopisom. Urednik i dva zamjenika sačinjavaju uredništvo lista i nadziru čitav tisak. Urednik odgovara političkim vlastima, a uredništvo upravi. Upravni odbor bira se svake treće godine, ima predsjednika, potpredsjednika, tajnika i blagajnika.

Rad Društva odvijat će se u nekoliko sekcija (literarna, političko-upravna, poljodjelska, trgovačka, obrtnička i umjetnička).²⁸ To su bila najvažnija područja djelovanja kojima je Društvo trebalo postići cilj. Predviđeni su projekti i programi kako bi se Dalmacija, poslije duge stagnacije, izvukla iz zaostalosti.

Društvo ima žig na kojemu piše: »Društvo Slavianske Lipe u Dalmaciji«. U gornjem dijelu žiga je hrvatska trobojnica i na njoj lipa, a u donjem tri lavlje glave okrunjene zlatom.²⁹

Da bi Društvo moglo raditi predviđena su dva društvena fonda — književni i gospodarski. Književni fond nazvan je »Matica Slavianske lipe u Dalmaciji«, iz kojeg će se tiskati slavenska djela, dodjeljivati književne nagrade, izdržavati tiskara i tome slično. Član fonda Matice može biti svaka osoba slavenskog porijekla koja položi četiri forinti godišnje u trajanju od četiri godine. Gospodarski fond formirat će se dobrovoljnim prinosima i viškovima iz društvene blagajne, a iz njega će se podmirivati sve potrebe Društva.

Redovna skupština Društva održavat će se svaka tri mjeseca, a izvanredna kad Glavni odbor ocijeni da je potrebna. Na Glavnoj skupštini raspravljat će se o bitnim pitanjima koja su od životnog interesa za Društvo. Javne rasprave vodit će se na hrvatskom jeziku, a odluke će se donositi većinom glasova.

²⁸ Nacionalna sveučilišna biblioteka Zagreb, Progetto di Statuti...

²⁹ Isto.

IV

Nakon osnivačke skupštine Ante Kuzmanić i Privremeni odbor obavijestili su Božidara Petranovića otvorenim pismom da je u Zadru utemeljeno novo društvo koje nije, kako je on želio da bude, književno, već ima šire područje djelovanja. Pismo glasi: »Prisvitli Gospodine Vi ste prvi tamo naumili, i nas nudili spomoću i svitom, da se i u Dalmaciji zavede jedno književno narodno društvo; a evo sad ovo društvo istom zavedeno blagodari Vam na Vašem nastojanju, priznajući Vas kao jednoga od najvrjednijih ovoga korisnoga zaveđenja, i kao svoga čestnog člana.

Nemojte pak zamiriti, što ovo Društvo nije se zavelo pod imenom Matica, kao što ste Vi želili, jer njegova cilj nije samo književnost, nego i druge različne struke narodnoga poboljšanja na put ostalih takvih društavah.

Za to, Prsv. Gospodine, nemojte njemu Vašu pomoć uskratiti; mi Vas molimo da i u naprida kao do sad radite, da se razgrana, i bude koristno svojemu prostomu narodu, koi veoma nauke i pomoći potribuje.«³⁰

Petranović nije imao povjerenja u Privremeni odbor »Lipe« koji je bio sastavljen od državnih, vladi odanih činovnika, te je Društvu prorokovao kratku budućnost. Naime, on se nije odrekao Matice dalmatinske, već piše banu Josipu Jelačiću pored ostalog: »Ovom prigodom uzimam slobodu, Svjetlosti Vašoj najtoplie preporučiti mladjanu maticu dalmatinsku, da biste ju i kod tamošnji velikaša preporučiti izvolili, jer su novčane sile naše još preveć slabe. Pored matice čujem da — se i Lipa Slavjanska u Zadru podigla, no bez ikakve politične sverhe.«³¹ Dakle, nije joj pridavao gotovo nikakvo značenje.

Dani su odmicali i do naredne skupštine na kojoj je trebalo pretresati statut, kako se čini, nije došlo. Objavljivanjem Oktroi-ranog ustava, Zakona o tisku, prema kojemu je trebalo položiti jamčevinu koju Društvo nije moglo iznaći, još više su se gubile nade u budućnost Lipe. Srpski »Napredak« smatra da u Zadru nema snaga koje bi program Društva ostvarile, pa primjećuje da bi bilo bolje da je »Lipa« osnovana u Kotoru, Obrovcu ili nekom drugom dalmatinskom gradu »gdje živilje duh narodni vlada, i gdje bi članovi mogli slobodno, i s vrućom voljom svetog se ovog posla zauzeti.«³² Češki panslavist Vilem Dušan Lambl, posjetivši Zadar

³⁰ *Zora dalmatinska*, br. 10 od 5. III 1849. Ispod teksta slijede potpisi svih pet članova Privremenog odbora zadarske »Lipe«. Odbor je uputio pozdrav Banu Jelačiću.

³¹ Arhiv Hrvatske, Banska pisma 1848/49, I 80. Usp. Historijski arhiv u Zadru, Presidijalni spisi Namjesništva za Dalmaciju, br. 351 od 6. III 1869, III 6.

³² *Napredak*, br. 23 od 5. IV 1849.

godine 1849, primijetio je da Privremeni odbor zadarske »Lipe« ima »samo c. k. činovnike«, da se u Zadru o njoj ne govori, pa je izgledalo da su dani poslije osnivačke skupštine značili početak gašenja Društva.³³ U zagrebačkom »Slavenskom jugu« oštrim riječima zamjera se članovima Privremenog odbora da su se uplašili novih događaja, jer su »... iz tuđe torbe kruh jeli, pak bojeći se da se drugome ne zamjere i ne omrznu kad narodu i narodnim poslovima ugađati počnu, zabacili su ovo sveto poduzeće, kojeg su se bili primili i koje bi veoma za naš narod i narodnost probitačno i korisno bilo« ... i završava konstatacijom da su u Odboru Lipe činovnici koji su »predpostavljajući općoj narodnoj koristi sopstvenu svoju«, tj. žrtvovali Društvo da bi sačuvali plaću.³⁴ Pisac članka se ne čudi tome jer je u Dalmaciji broj pravih rodoljuba jako malen. O stanju »Lipe« poslije osnivačke skupštine Ante Kuzmanić unosi više svjetla kad kaže: »To nebiaše Lipa već Jadikovina, Sa Zlatnoga Praga i sa prestolnoga Beča iznenada doleti mi ptica zloglasnica, družina razidju se ni s' Bogom nerekavši, a ja sam na pragu. Tamo nebojšu psi ujidoše.³⁵

Na temelju iznesenih podataka moguće je utvrditi zašto je prestala raditi zadarska Lipa. Prvo, početkom godine 1849. ustavne slobode se postupno sužavaju, osobito donošenjem Oktroiranog ustava, čije su odredbe uplašile članove Privremenog odbora »Lipe«, koji su bili na državnom kruhu i položaju te su žrtvovali Društvo u korist vlastitih interesa i tako pokopali jednu inicijativu koja je trebala donijeti značajne novine u nacionalnom pogledu. Drugo, članovi Odbora nisu mogli udovoljiti Zakonu o tisku, tj. položiti potrebnu jamčevinu³⁶ da bi Društvo moglo nastaviti s radom, te je i to pospjelo njegovo odumiranje. I treće, u Zadru nije bilo smjelih rodoljuba poput Ante Kuzmanića koji bi uz sve poteškoće ustrajali u akciji i tako opravdali povjerenje članstva. Tako se je poslije višemjesečnih iščekivanja tijekom 1849. »Lipa« ugasila.

Početak godine 1850. iz Zagreba dolazi poticaj da se umjesto »Lipe« pokrene »Matica dalmatinska«, kako se u početku mislilo. U članku koji su donijele »Narodne novine«, a prenio »Glasnik dalmatinski«, kaže se pored ostalog: »Matica će nam jedino kao književna nastava služiti; kroz nju ćemo zapuštenu književnost našu po ovoj otačbini našoj bolje rasprostraniti moći. Na vas dakle mi ostali Dalmatinci, oči naše obraćamo gospodo domorodci i rodoljubi u Zadru, koji ste prvi krasno dilo ovo započeli, i molimo, da ga

³³ F. Ilešić, »O početkih Matice dalmatinske 1848—9«, *Hrvatsko kolo*, 1909. Vidi N. Đorđević, »Češki prijatelj Vukov — Dušan Vilem Lambl«, *Kovčežić*, knj. prva, Beograd, 1958, 154, 155; I. Tartalja, »Rađanje ideje o Matici dalmatinskoj«, *Zadarska revija*, br. 6, 1961, 465—469.

³⁴ *Slavenski jug*, br. 58 od 17. V 1849. i br. 68 od 9. VI 1849.

³⁵ A. Kuzmanić, *Poslanica Dalmatincima* u Splitu 1861, 7.

³⁶ *Slavenski jug*, br. 58 i 60, 1849; Začek, Česke... 227.

ne zapustite koje bi i sramota od ljudi, i grihota od Boga bila, nego da barem Maticu i to uberzo zametnete; a uviereni budite, da ćete u tome sa svih stranah podporu i pomoć zadobiti.«³⁷

U Zadru nije bilo dovoljno snaga da prihvate program Matice. Sredinom godine 1849. prestaje izlaziti »Zora dalmatinska«, te je u izmijenjenim prilikama bilo malo nade da bi se Maticom mogao oživjeti književni rad. Na drugoj strani Dalmacije ulogu Zadra preuzeo je Dubrovnik, pokrenuvši časopis »Dubrovnik«³⁸ oko kojeg je prilična skupina Dubrovčana od pera. Upravo u ovom gradu iskrsla je inicijativa da se pokrene Matica dalmatinska s izričitom željom da joj sjedište bude u Dubrovniku, »a ni u kakvom drugom mjestu.«³⁹ Akciju vodi Matija Ban urednik časopisa »Dubrovnik«, te mu, pored ostalog, uspijeva nagovoriti bana Josipa Jelačića da se primi za pokrovitelja Matice. S druge strane, na Cetinju, Matija Ban dobio je tiskaru za potrebe Matice. Otvorenim pismom poziva dalmatinske rodoljube i obavještava da su prikupljene dvadeset i četiri akcije. Prilična svota je sakupljena u dubrovačkom, bokotorskom i splitskom okružju. Vjerovalo se da će do akcije doći i u zadarskom okružju.⁴⁰ Čini se da vladi nije bila draga dubrovačka inicijativa jer »za osnutak takva društva bijaše upravo tada vrlo nezgodno doba.«⁴¹ Za Bachova apsolutizma nisu postojali uvjeti za osnutak i rad Matice dalmatinske, te je sakupljeni novac predat Matici ilirskoj u Zagrebu da ga čuva za vedrije dane.⁴²

*

Pokretanje Slavske lipe u Zadru došlo je u trenutku kada je izgledalo da postoje nade za rješavanje temeljnih pitanja koja su se javila u Dalmaciji nakon davanja ustavnih sloboda. Utemeljitelji Društva donijeli su program u skladu s ustavnim slobodama i aktualnim potrebama pokrajine. Političko obilježje zadarske Lipe ogleda se u prvom redu u želji da se spriječi odnarođivanje i nastojanje da se poradi na oživljavanju osjećaja pripadnosti dalmatinskih

³⁷ *Narodne novine*, br. 12 od 15. I 1850; *Glasnik dalmatinski*, br. 9 od 29. I 1850. U članku pored ostalog piše da su rodoljubi polagali veliku nadu u »Lipu« koja je bila »pridskazateljka uskersnuća izumerle skoro narodnosti naše u Dalmaciji...«, ali se ugasila i nema nade da će oživjeti. Pisac članka ne želi ulaziti u uzroke zbog kojih je do toga došlo, već želi da se umjesto »Lipe« utemelji Matica dalmatinska, kako je želja u početku bila.

³⁸ I. Perić, »Preporodno-politički i kulturni značaj almanaha »Dubrovnik«, *Dubrovnik*, 2, 1968, 81—93.

³⁹ Prepiska arhiva Istoriskog instituta u Beogradu, Zaostavština Matije Bana. V/1, 1, str. 57, 58 i 62. Vidi *Srbske novine*, br. 63 od 30. V 1850.

⁴⁰ *Glasnik dalmatinski*, br. 41 od 21. V 1850.

⁴¹ P. Karlić, *Matica dalmatinska*, Zadar 1913, 33 i *Slovinac*, br. 1, 1879. str. 13, bilj. 1.

⁴² Matica dalmatinska osnovana je 27. srpnja 1862. godine u Zadru.

SLAVENSKA LIPA U ZADRU

Hrvata slavenstvu i njegovu hrvatskom dijelu. To je trebalo postići kroz prosvjetni i kulturni dio programa. Sve je to vodilo sjedinjenju Dalmacije s ostalim hrvatskim krajevima.

Pošto je Dalmacija u usporedbi s drugim austrijskim zemljama gospodarski zaostajala, uglavnom uslijed nemara Austrije, predviđeno je da Društvo poradi na unapređenju gospodarskih grana od kojih zavisi ishrana stanovništva. Također trebalo je proširiti i produbiti veze i odnose sa slavenskim zemljama u zaleđu u razmjeni materijalnih i duhovnih dobara, koje su donekle postojale s banskom Hrvatskom u duhovnom i s Bosnom i Hercegovinom u materijalnom pogledu, dok s drugim slavenskim zemljama materijalna i duhovna razmjena gotovo je nikakva.

Slavenska lipa u Zadru je prvo hrvatsko društvo u tome gradu, koje je imalo šire slavensko obilježje u skladu s duhom vremena i nastojanjima da se slavenski narodi u okviru Austrije bolje međusobno povežu i pomažu. Najveća zasluga u osnivanju Društva pripada Anti Kuzmaniću, a i drugovima oko njega, koji mu je udario temelj i dao smjernice. Naime, Kuzmanić je htio učiniti odlučan zaokret u nacionalnoj, kulturnoj i gospodarskoj orijentaciji Dalmacije. Željelo se pomoći puku grada i sela, da ga se izvuče iz duhovne i gospodarske zaostalosti, probudi u njemu narodni duh, ljubav za jezik naroda kojem pripada. Pojava zadarske Lipe značila je prekretnicu k demokratizaciji kulturnog života, s obzirom da su tadašnja casina i gabinetto di lettura okupljala građansku i plemićku elitu i služila njihovim interesima. Naprotiv, Slavenska lipa u Zadru prihvaćala je sve Slavene u okviru Austrije bez obzira na klasnu i nacionalnu pripadnost. Pobjedom kontrarevolucionarnih snaga i zavođenjem Oktroiranog ustava, političke prilike se mijenjaju i ustavne slobode iz 1848. sužavaju, osobito poslije donošenja zakona o tisku, čijim zahtjevima članovi Privremenog odbora nisu mogli udovoljiti, nešto iz straha ili nedovoljna rodoljublja, tako da se je Lipa postupno gasila, prije nego što je morala, te su s njom pokopane sve inicijative koje je u programu nosila.

S. OBAD

S. Obad: »SLAVENSKA LIPA« A ZARA

Riassunto

Durante la vita costituzionale del 1848/49 un gruppo di patrioti con a capo il redattore della »Zora Dalmatinska« Ante Kuzmanić iniziò verso la fine del 1848 e fondò all'inizio del 1849 la società »Društvo slavenske lipa u Dalmaciji« a esempio delle consimili società slave fondate a Praga e a Zagabria. Secondo lo schema dello statuto la Società si prefisse lo scopo di curare »lo spirito slavo«, cercare di introdurre la lingua croata nell'insegnamento scolastico, far progredire l'economia sottosviluppata e stabilire contatti strettissimi con gli altri popoli slavi residenti in Austria. La »Slavenska lipa« di Zara cercò di indirizzare la Dalmazia intellettualmente ed economicamente verso il retroterra a cui gravitava, cioè verso la Croazia e il resto del mondo slavo. Questa società è stata fondata con lo scopo di soccorrere i ceti poveri ed incolti della città e della campagna, per trarli dall'arretratezza intellettuale ed economica. La »Slavenska lipa« di Zara è infatti, la prima società croata in Dalmazia, che con le sue caratteristiche politiche si prefisse la meta di unificare la Dalmazia alle altre regioni croate, il che è rappresentato in modo simbolico con l'accettazione della nuova bandiera croata tricolore da parte della società alcuni mesi dopo la formazione di questa.

Nelle nuove condizioni mutate, nella primavera del 1849 la Società non poteva proseguire col lavoro e subì il destino di tante altre società e di tanti giornali. Non potendo soddisfare alle richieste della Legge della stampa dalla primavera del 1849 la Società si spegneva gradatamente.